

**Studia Bezpieczeństwa Narodowego**  
Zeszyt 19 (2021)  
ISSN 1508-5430, s. 61-76  
DOI: 10.37055/sbn/146049

Instytut Bezpieczeństwa i Obronności  
Wydział Bezpieczeństwa, Logistyki i Zarządzania  
Wojskowa Akademia Techniczna  
w Warszawie

**National Security Studies**  
Volume 19 (2021)  
ISSN 1508-5430, pp. 61-76  
DOI: 10.37055/sbn/146049

Institute of Security and Defense  
Faculty of Security, Logistics and Management  
Military University of Technology  
in Warsaw

## ZDRADA STANU JAKO CZYN GODZĄCY W PODSTAWY BEZPIECZEŃSTWA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

## TREASON AS AN ACT AGAINST THE FOUNDATIONS OF THE SECURITY OF THE REPUBLIC OF POLAND

**Włodzimierz Fehler**

ORCID: 0000-0002-0927-4337  
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

**Violetta Bętkowska**

Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej

**Abstrakt.** *Celem artykułu jest wykazanie bezpośrednich związków specyficznej formy przestępstw politycznych określanych jako zdrada stanu z bezpieczeństwem państwa polskiego. Zasadnicza hipoteza będąca podstawą analizy zawiera się w stwierdzeniu, że czyny godzące w rację stanu oraz istotę podwalin ustrojowych państwa polskiego uznaje się za zagrożenie dla jego bezpieczeństwa i dlatego są one karnie ścigane jako zdrada stanu. Cel szczegółowy dotyczy ukazania ewolucji podejścia do tego problemu w ujęciu historycznym oraz podkreślenia wagi zagrożenia zdradą stanu dla bezpieczeństwa współczesnej Polski. Podstawowymi metodami zastosowanymi przez autorów była metoda historyczna oraz metoda analizy prawnej. Ich użycie pozwoliło wyspecyfikować węzłowe kwestie w podejściu do zdrady stanu w przeszłości oraz przedstawić jej postrzeganie z perspektywy obecnie obowiązujących przepisów polskiego prawa karnego. W rezultacie przeprowadzonych analiz ustalono, że zdrada stanu to najpoważniejsze przestępstwo wobec państwa godzące w jego bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne. Negatywne konsekwencje jakie rodzi dla bezpieczeństwa państwa dokonanie zdrady stanu zostały sklasyfikowane w postaci skutków polityczno-ustrojowych, militarnych oraz ekonomicznych.*  
**Słowa kluczowe:** *bezpieczeństwo państwa, zagrożenia dla bezpieczeństwa, zdrada stanu*

**Abstract.** *The aim of the article is to show the direct relationship of a specific form of political offences defined as high treason with the security of the Polish state. The main hypothesis being the basis for the analysis is contained in the statement that acts threatening the *raison d'état* and the essence of the constitutional foundations of the Polish state are considered a threat to its security and therefore are criminally prosecuted as high treason. The specific aim is to show the evolution of the approach to this problem in a historical perspective*

*and to emphasise the importance of the threat of high treason to the security of contemporary Poland. The basic methods used by the authors were the historical method and the method of legal analysis. Their use made it possible to specify the key issues in the approach to high treason in the past and to present its perception from the perspective of the current provisions of Polish criminal law. As a result of the analyses carried out, it was determined that high treason is the most serious offence against the state which undermines its internal and external security. The negative consequences for state security caused by committing high treason were classified in the form of political, military and economic effects.*

**Keywords:** state security, threats to security, high treason

## Wstęp

Zapewnienie bezpieczeństwa to kwestia fundamentalna dla każdego państwa. Można jego istotę ująć syntetycznie jako stan, w którym państwo posiada zdolność do kreowania, rozwijania i ochrony ważnych dla niego wartości przed zewnętrznymi i wewnętrznymi zagrożeniami (Fehler, 2012, s.10.). Rdzeń tych wartości obejmuje: przetrwanie, zachowanie integralności terytorialnej i niezależności politycznej oraz zdolność do tworzenia dobrych warunków życia. Każde racjonalnie rządzone państwo w swoim działaniu i aktywności na rzecz bezpieczeństwa kieruje się racją stanu wyrażającą jego naczelny interes. Jak słusznie stwierdza Kazimierz Łastawski „racja stanu to system najżywotniejszych wewnętrznych i zewnętrznych interesów państwa preferowanych w jego działalności” (Łastawski,2000, s.19-20.).

Należy podkreślić, że zasadnicze elementy racji stanu pozostają w ścisłym powiązaniu i przenikają się z fundamentalnymi podstawami bezpieczeństwa. Można odnosząc się do powyżej wskazanych wartości powiedzieć, że ich zachowanie i skuteczna ochrona decyduje o istnieniu państwa. Wiedza taka była i jest dostępna od dawna nie tylko rządzącym państwami, lecz także ich rywalom, oponentom, przeciwnikom i wrogom tak wewnętrznym jak i zewnętrznym.

W sytuacjach, kiedy pojawiają się sprzeczne interesy, dążenia i działania ze strony wskazanych, rywalizujących czy nastawionych wrogo podmiotów (państwowych i pozapaństwowych) wobec konkretnego państwa starają się one w różny sposób oddziaływać tak, aby dokonać zmian uwzględniających ich plany i cele np. poprzez: ustanowienie nowego ustroju politycznego, wymianę przywódcy czy całej ekipy rządzącej, uzależnienie polityczne a w skrajnych przypadkach aneksję terytorium i pozbawienie niepodległości. Do ich realizacji jak pokazuje historia może prowadzić wiele dróg: zamachy na życie przywódców, wzniesienie rewolucji, przeprowadzanie, inspirowanie i wspieranie zamachów stanu, dokonywanie ingerencji w procesy wyborcze, pozyskiwanie informatorów i współpracowników w najwyższych kręgach władzy, wywoływanie zamieszek, różne formy presji ekonomicznej czy militarnej z wojną włącznie.

W dużej części tego typu przypadków obok aktów antypaństwowych mających charakter autonomiczny (wewnętrzny) mamy do czynienia z zewnętrznymi dążeniami do pozyskiwania do współpracy czy inspirowania do działań antypaństwowych

osób będących obywatelami państwa stanowiącego cel takich oddziaływań. Jako jeden z instrumentów ochrony bezpieczeństwa we wspomnianym aspekcie ukształtowało się w związku z tym karne ściganie tej kategorii czynów. Jako przestępstwa szczególnie niebezpieczne dla istnienia państwa, nazywane są one w nauce prawa karnego zbrodniami stanu.

## Istota i ewolucja zdrady stanu

Zgodnie z definicją zawartą w słowniku języka polskiego, zdrada stanu to „przestępstwo polityczne będące zamachem na wewnętrzne bezpieczeństwo państwa, jego ustrój, rząd lub osobę piastującą najwyższą władzę w państwie” (Szymczak, 1999, s. 931.). W ujęciu encyklopedycznym zdrada stanu bywa ujmowana jako „zamach na wewnętrzne bezpieczeństwo państwa, na jego ustrój, rząd, osobę panującego (<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/zdrada-stanu;4000903.html>). Leksykon politologii podkreśla, że zdrada stanu to, przestępstwo popełnione przeciwko podstawowym interesom państwa, narodu, stanowiące rażące naruszenie konstytucji” (Antoszewski, Herbut, 1998, s.475).

Na przestrzeni dziejów problematyka zdrady stanu była pojmowana w różnorodny sposób. Ewolucja podejścia do tej kwestii była związana z uwarunkowaniami historycznymi i zmieniającymi się formami organizacji państwa. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na stosunek do tego zagadnienia w starożytnych Atenach, gdzie dużą wagę przykładano do wymierzania kar za niezgodne z normami prawnymi działania godzące w państwo lub jego instytucje np. orzekanie kary śmierci za podjęcie łamiących istniejący porządek działań ukierunkowanych na obalenie rządu. Przykładem surowości i stanowczości rozstrzygnięć w tym obszarze jest oskarżenie i wymierzenie kary śmierci Sokratesowi (Kardas, 1998, s. 145-146.).

Przy podnoszeniu aspektów historycznych związanych z kształtowaniem się współczesnego rozumienia zdrady stanu niezbędne jest również zwrócenie uwagi na starożytny Rzym i wykształcone w ramach jego funkcjonowania określenie zdrady stanu jako „perduellio”, której zakres był związany z aktywnością przeciwko państwu. Zmieniał się on zresztą w ujęciu historycznym i miał wiele postaci odnoszących się m.in. do ucieczki z pola walki, wspierania wroga w walce i innych czynności przeciwko ustrojowi państwa lub związaną z jego funkcjonowaniem działalnością urzędników. W tych przypadkach, za tego rodzaju czyny, również najczęściej przewidywano karę śmierci lub stosowano karę wygnania (Dobrowolska-Opała, Itrich-Drabarek, Misiuk, 2021, s. 311.).

Następnie na co zwraca uwagę Ewa Leniart z pojęcia „perduellio” wyrosło pojęcie „*crimen maiestatis populi Romani imminutae*”, które także oznaczało przestępstwo przeciwko państwu, ale takie które obejmowało czyny skierowane przeciwko interesom zewnętrznym państwa oraz przeciwko jego ustrojowi (Leniart, 2009, s.70.).

Kolejny etap ewolucji zbrodni stanu odnaleźć można w średniowiecznym *Zwierciadle Saskim* (niem. *Sassenspiegel*), będącym zbiorem praw spisanych w latach 1220-1235 przez Eike von Repkowa saskiego ławnika sądowego na zlecenie lokalnej szlachty. Jak wskazuje Janina Wojciechowska we wspomnianym zbiorze praw użyto pojęcia „*crimen laesae maiestatis*”. Oznaczało ono, podobnie jak w prawie rzymskim, czyn zabroniony przez prawo, ale skierowany przeciwko jakiegokolwiek, uznanej w prawie ówczesnym, zbiorowości ludzkiej. Było to więc to zarówno przestępstwo przeciwko państwu, jak też każdej innej organizacji stworzonej przez ludzi i uznanej przez prawo. Dodatkowo pojęciem „*crimen laesae maiestatis*” objęto dokonanie zdrady osoby, w stosunku do której zachodził szczególnie obowiązek lojalności (Wojciechowska, 1975, s.8.).

W okresie średniowiecza zbrodnia zdrady stanu (zagrożona zresztą karą śmierci) znana była w Anglii za czasów panowania Henryka II (1154-1189). Jej zakres później ewoluował od formy przestępstw przeciwko panującemu na danym terenie władcy w kierunku nielegalnych czynności wobec państwa. Przykładem jest m.in. skazanie i egzekucja króla Karola Stuarta w 1649 roku za dopuszczenie się zdrady stanu (Dobrowolska-Opala, Itrich-Drabarek, Misiuk, 2021, s. 311-312.).

W toku dalszych kodyfikacji tego rodzaju przestępczości w austriackim Kodeksie Józefa II z 1787 roku (tzw. *Józefinie*) dokonano szerokiego skatalogowania zarówno przestępstw odnoszących się do działalności władcy, jak i do państwa (Kardas, 1998, s. 150-151.). Ważny z perspektywy rozważań odnoszących się do ewolucji definiowania i nakładania kar za przestępstwa przeciwko państwu jest rok 1794, kiedy to w ramach tzw. *Landrechtu* pruskiego dokonano zróżnicowania pomiędzy „*Hochverrat*” i „*Landesverrat*”. Pierwsza z wymienionych kategorii to przestępstwa przeciwko państwu polegające na dobrowolnym działaniu poddanego wskutek którego zostaje obrażone państwo lub jego zwierzchnik. Druga grupa przestępstw odnosiła się do przedsięwzięć, w wyniku których państwo zostaje wystawione w stosunku do innych państw na niebezpieczeństwo zewnętrzne lub niepewność (Raizman, 1948, s.26.).

Ten podział na gruncie niemieckiego ustawodawstwa karnego zanika, kiedy w bawarskim kodeksie karnym z 1813 r. przyjęto definicję mówiącą, że sprawcą zdrady państwa jest ta osoba, która sprowadziła niebezpieczeństwa zagrażające takim ważnym interesom narodowym jak: wolność, godność i niepodległość. Przepisy wspomnianego kodeksu odróżniały przestępstwa określane jako zdrada główna od przestępstw opisywanych jako zdrada państwa. W pierwszej grupie wymieniane były czyny skierowane przeciwko konstytucji, ustrojowi państwa oraz dziedziczności tronu. Jako zdradę państwa traktowano natomiast działania ukierunkowane na oderwanie części jego terytorium, spiskowanie z obcymi rządami, nakłanianie do interwencji zewnętrznej na niekorzyść własnego państwa oraz szpiegostwo. Wymiar wewnętrzny i zewnętrzny tego rodzaju przestępstw został również uwypuklony we

francuskim prawie karnym Penal Code z 1810 r. (Dobrowolska-Opała, Itrich-Drabarek, Misiuk, 2021, s.312.).

Wraz z kolejnymi reformami ustrojowymi zmieniało się również podejście państw do surowości kar wymierzanych za przestępstwa polityczne. Odnotować należy w tym kontekście m.in. rezygnację z kary śmierci w 1849 r. we Francji. Podobne procesy dokonywały się także w innych państwach np. Belgii, czy pod koniec XIX wieku w Niemczech. W tym kontekście zwrócenia uwagi wymaga fakt, że do ponownego zaostrzenia regulacji w zakresie będących przedmiotem rozważań przestępstw doszło w pierwszej połowie XX w. w ramach legislacji państw faszystowskich i autorytarnych oraz w ramach prawa stanowionego w państwach komunistycznych (Kardas, 1998, s. 152-153.).

Zamykając ten syntetyczny przegląd historycznego kształtowania się rozumienia zdrady stanu i sposobów jej penalizacji należy mieć na uwadze, że przestępstwo tego rodzaju w ujęciu prawa karnego w różnych systemach prawnych zyskiwało nowe wymiary i zmieniało sposób pojmowania.

Pojęcie zbrodni stanu na gruncie polskiego prawa karnego, jak pokazuje to Henryk Rajzman, pojawiło się w XVI w. Zawierała je m.in. konstytucja sejmu krakowskiego z 1539 r., w której przyjęto, że zdrada kraju to przestępstwa skierowane przeciwko osobie monarchy. Wśród następnych regulacji ważna jest konstytucja sejmu koronacyjnego z 1588 r. Wprowadziła ona podział na: zamachy na monarchę „*crimina laesae maiestatis*” oraz zamachy na bezpieczeństwo zewnętrzne Rzeczypospolitej „*crimina perduellionis*”. W tym drugim przypadku wskazywano na czyny takie jak: paktowanie z wrogim państwem, zorganizowanie buntu zbrojnego, przekazanie wrogom tajemnic państwowych, poddanie zamku, samowolne naruszenie traktatów międzynarodowych, zawiązaniu rokoszu. (Rajzman, 1948, s. 41-42.).

Kolejne regulacje na co zwraca uwagę przywoływana już wcześniej E. Leniart dotyczące zbrodni stanu dokonane zostały w przepisach Ordynacji Sądów Sejmowych z 1776 r., konstytucji z 3 maja 1791 r. oraz w prawie o sądach sejmowych z 28 maja 1791 r. Na ich gruncie wyodrębnione zostały przestępstwa przeciwko narodowi oraz rządowi polskiemu.

Zdradę państwa zdefiniowano również w Ustawie karnej dla Zachodniej Galicji z 1796 r. Wyróżniała ona zdradę główną za którą uznano każde działanie zmierzające do dokonania gwałtownej zmiany ustroju. Z kolei w Księstwie Warszawskim w odniesieniu do zbrodni stanu stosowano przepisy Landrechtu Pruskiego z 1794 r., a następnie Kodeksu Karzącego Królestwa Polskiego z 1818 r. i rosyjskiego Kodeksu Kar Głównych i Poprawczych z 1845 r. (Leniart, 2009, s.73-74.).

Odzyskanie niepodległości przez Polskę oznaczało także konieczność podjęcia wielkiego wysiłku w dziedzinie kodyfikacji prawa. Jeżeli chodzi o prawo karne to dokonano tego dopiero w 1932 r. przyjmując na mocy Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Kodeks karny. W kodeksie tym za zbrodnie stanu (rozdz. XVI art.93-98) uznano usiłowanie: pozbawienia niepodległości

lub oderwania części terytorium, zmiany przemocą ustroju państwa, zamachy na życie i zdrowie Prezydenta RP, usunięcie Prezydenta RP lub zagarnięcie jego władzy, wywieranie przemocą lub groźbą bezprawną wpływu na czynności urzędowe Prezydenta RP, usunięcia przemocą Sejmu, Senatu, Zgromadzenia Narodowego, Rządu, Ministra, Sądów oraz przygotowania do tych przestępstw.

Oprócz rozdziału poświęconego zbrodniom stanu kodeks karny z 1932 r. penalizował także szereg czynów godzących w interesy zewnętrzne państwa polskiego oraz jego stosunki międzynarodowe - regulował to rozdział XVII (rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571.).

Generalnie w praktyce orzeczniczej wymiaru sprawiedliwości II Rzeczypospolitej przyjął się pogląd „iż przestępstwa, które ogólnie można było nazwać zbrodniami stanu, zostały wyodrębnienie ze wszystkich przestępstw w oparciu o kryterium przedmiotu ochrony i zamachu, którym było państwo jako całość, natomiast poszczególne rodzaje przestępstw przeciwko państwu były źródłem zagrożenia dla pojedynczych dóbr prawnych, które na państwo się składały. Dobrami tymi były: ustrój państwa, organy władzy państwowej, niepodległość państwa, godło, flaga państwowa oraz zdrowie i życie osób pełniących funkcje publiczne” (Leniart, 2009, s.75.)

## **Przestępstwo zdrady stanu w prawodawstwie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej**

Ze względu na długoletnią dominację oraz rozległy wpływ jaki na Polską Rzeczpospolitą Ludową (PRL) w okresie jej istnienia wywierał Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), przystępując do scharakteryzowania wybranych przepisów dotyczących zdrady stanu w PRL, należy mieć na uwadze, że ten termin po I wojnie światowej został po raz pierwszy użyty w dekreście Centralnego Komitetu Wykonawczego ZSRR z dnia 21 listopada 1929 r. o wyjęciu spod prawa osób urzędowych. Odnosił się on do tych Rosjan, którzy przebywając poza granicami nie wyrażali chęci powrotu do ZSRR i tym samym stali się wrogami klasy robotniczej. Takie przedstawienie rozumienia zdrady na dalszym etapie znalazło odzwierciedlenie w definiowaniu przestępczości mającej wymiar kontrrewolucyjny (Szczygieł, 2019, s. 915.).

Analizując zagadnienie podejścia do zdrady stanu w okresie PRL należy również wskazać na inny akt stanowiący swoisty wstęp w zakresie legislacji związanej z przestępstwami przeciwko państwu, czyli Kodeks Karny Wojska Polskiego (KKWP) z 1944 roku. W ramach tego kodeksu znalazł się odrębny rozdział, który kodyfikował zagrożone karą śmierci zbrodnie stanu. Pomimo, że nazwa kodeksu odnosi się do sfery wojskowej to miał on znacznie szersze oddziaływanie, ponieważ jego przepisy stosowano również wobec osób nie będących żołnierzami. Mając na



uwadze uściślenie właściwości sądów wojskowych, dopiero w 1955 roku w formie ustawy dokonano uporządkowania przedmiotowej kwestii dostrzegając rolę sądów powszechnych w tym zakresie (Grzeškowiak, 2020, s. 132-134.).

W literaturze przedmiotu wskazuje się także, iż ochrona państwa w wymiarze karnym miała swoje odzwierciedlenie w konstytucji PRL z 1952 roku. Takie podejście było argumentowane w różny sposób, przeważały jednak typowe dla okresu stalinowskiego argumenty o istnieniu wroga klasowego i konieczności dążenia do zabezpieczenia władzy i ludu przed jego destrukcyjnym działaniem. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że wspomniana wcześniej konstytucja PRL zawierała szereg przepisów, które stanowiły swego rodzaju wytyczne dla kierunków dalszych regulacji prawnych. I tak m.in. art. 77 ust. 2 odnosił się do potrzeby karania jednostek, które podejmowały czynności związane np. z dywersją, sabotażem, zamachami itp., art. 78 ust. 1 zakładał, że dla obywatela najważniejsza powinna być obrona ojczyzny a art. 79 ujmował zdradę ojczyzny jako najcięższą zbrodnię (Grzeškowiak, 2020, s. 137-138.).

W kontekście dalszej ewolucji podejścia do zdrady stanu w okresie PRL podkreślenia wymaga konsekwencja uchwalenia przez Radę Najwyższą ZSRR w grudniu 1958 roku ustawy o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciwko państwu. Na podstawie tego aktu zdradę stanu zastąpiono kategorią szczególnie niebezpiecznych przestępstw przeciwko państwu (Szczygieł, 2019, s. 916) co znalazło swoje odzwierciedlenie także w przepisach państw satelickich w tym również PRL. *W dniu 19 kwietnia 1969 r. w Polsce została przyjęta ustawa kodeks karny (ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571), która różnicowała typy przestępstw wymierzonych w państwo na przestępstwa ukierunkowane na podstawowe interesy polityczne oraz przestępstwa wymierzone w podstawowe interesy gospodarcze. W uzasadnieniu projektu wspomnianego kodeksu podkreślano, że jego rozdział XIX „Przestępstwa przeciwko podstawowym interesom politycznym i gospodarczym PRL” obejmuje czyny stanowiące istotne zagrożenie dla najcenniejszych dóbr społecznych, takich jak niepodległy byt i nienaruszalność terytorialna, bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne, ustrój polityczny i ekonomiczny PRL.*

Zaznaczano także, że wyodrębnienie przestępstw przeciwko państwu ma służyć ochronie nie tylko politycznych, ale także społeczno-gospodarczych podstaw ustrojowych państwa. Jak stwierdzono bowiem interesy państwa narusza zarówno przestępczość o charakterze politycznym w tradycyjnym rozumieniu, jak i wielka (aferowa) przestępczość gospodarcza, godząca w uspołecznione środki produkcji, w rozwój sił wytwórczych, hamująca podnoszenie poziomu życiowego mas pracujących (uzasadnienie projektu kodeksu karnego, 1968, s. 26 i n.).

Wśród najważniejszych rodzajów przestępstw, które zostały zawarte w przepisach przywoływanego aktu prawnego należy wskazać m.in. zdradę ojczyzny (art. 122 – była ona rozumiana jako zaangażowanie w działalność innego państwa lub aktywność na rzecz obcego wywiadu), zamach stanu (art. 123 – w tym zakresie działanie odnosiło się do niepodległości państwa, jego terytorium, zagrożeń

ukierunkowanych na jego ustrój lub uwarunkowania obronne), szpiegostwo (art. 124, np. udzielanie informacji i wspieranie obcego wywiadu), akty terrorystyczne (gwałtowny zamach) na życie/zdrowie funkcjonariuszy państwa (art. 126), dywersję polityczną (art. 132 – miał zastosowanie w sytuacji, gdy polski obywatel wchodził we współpracę z przedstawicielem obcej organizacji w celu szkodenia PRL). Przepisy dotyczące wymiaru gospodarczego dotyczyły m.in. sabotażu gospodarczego (art. 127 np. dążenie do paraliżu funkcjonowania państwa w wymiarze gospodarczym) czy szkodnictwa gospodarczego (art. 127 – związane z zamachem na mienie dużej wartości). W ramach kodeksu ujęto również szereg innych przestępstw stanowiących zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa np. dezinformację ujętą w art. 131 kk, która związana była generalnie m.in. z umyślnym przekazaniem błędnej informacji do organu państwowego (<https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/19370/1/006%20JERZY%20MUSZY%C5%83SKI.pdf>).

W perspektywie szerszej analizy regulowania zagadnienia zdrady stanu dostrzec należy wkład jaki wniósł ogłoszony w grudniu 1981 roku dekret o stanie wojennym. W jego ramach „wśród wielu nowych typów rodzajowych przestępstw znalazło miejsce także przestępstwo, które wprost uzupełniało kodeksowy katalog przestępstw przeciwko państwu ludowemu, polegające na działalności na korzyść nieprzyjaciela lub na szkodę interesów bezpieczeństwa lub obronności PRL albo państwa sprzymierzonego (...) czyn zabroniony polegać miał na uderzeniu w interesy bezpieczeństwa, czyli w dążenie do utrwalenia panującego ustroju i umacnianie aparatu państwowego, w ład i porządek publiczny i przestrzeganie prawa oraz w dyscyplinę społeczną, albo na uderzeniu w interesy obronności państwa, rozumiane jako zapewnienie nienaruszalności suwerenności, niepodległości i integralności terytorialnej (...). Chodziło więc o ochronę konstytucyjnie określonego ustroju socjalistycznego, odrzuconego w tamtym czasie przez społeczeństwo” (Grześkowiak, 2020, s. 145).

## Zdrada stanu w III RP

Obecnie grupa przestępstw, którą określa się mianem przestępstw politycznych, przestępstw przeciwko państwu skodyfikowana jest w ustawie Kodeks Karny z dnia 6 czerwca 1997 r. w rozdziale XVII „Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej” (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks Karny Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 z póź. zm.).

Problematykę zamachu stanu tzw. spisku antypaństwowego reguluje art. 127 kodeksu karnego (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks Karny Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 z póź. zm.). Określony w art. 127 § 1 zamach na niepodległość i integralność terytorialną, jak również na istnienie i funkcjonowanie konstytucyjnego ustroju Rzeczypospolitej jest najcięższą zbrodnią wymierzoną w podstawy bytu państwowego. Należy zaznaczyć, że „podstawą penalizacji z tego przepisu nie



jest sam spiszek antypaństwowy, lecz podjęcie przez jego uczestników konkretnej działalności zmierzającej do realizacji określonego wyżej celu poprzez podjęcie działań zbrojnych, dywersyjnych, w szczególności z udziałem wrogiego państwa lub organizacji” (Marek, 2012, s.467.).

W literaturze przedmiotu spotykana jest nazwa tej zbrodni jako „zdrada główna” (Gardocki, 2009, s.221.). Część autorów przyjmuje, że przepis art. 127 k.k. statuuje przestępstwo „zdrady głównej”, nawiązując w ten sposób do historycznej nazwy analogicznych typów czynu zabronionego przewidzianych w dawnym ustawodawstwie polskim (Gardocki, 2009, s.213.). W ujęciu alternatywnym omawiany typ przestępstwa określa się jako „zbrodnię stanu”, nawiązując do terminologii wykorzystywanej przez ustawodawcę w kodeksie karnym z 1997 r. lub też „zamach stanu”, jako odzwierciedlający istotę zachowania karalnego polegającego na zamachu na stan państwa polskiego (Kardas, 2017, s.965.).

Przedmiotem ochrony przed przestępstwem zdrady stanu spenalizowanym w art. 127 ustawy Kodeks Karny z dnia 06 czerwca 1997 r. są: niepodległy byt państwa, jego integralność terytorialna oraz konstytucyjny system państwowy. Jako przedmiot ochrony podaje się również Rzeczpospolitą Polską jako formę zorganizowania społeczeństwa (Budyn-Kulik, 2016, s. 1023.).

Niepodległość oznacza bytowanie państwa w oznaczonych granicach terytorialnych z zachowaniem pełnej suwerenności wobec czynników zewnętrznych, jak i możliwość suwerennego regulowania stosunków wewnętrznych (Wojciechowska, 2006, s. 62.). Jest to niezależność „danego państwa od innych jednostek o charakterze politycznym zarówno pod względem formalnym, jak i nieformalnym” (<https://www.ortograf.pl/sloownik/niepodleglosc>).

Przez pozbawienie niepodległości należy rozumieć doprowadzenie do utraty niepodległości przez państwo. Literalna wykładnia art. 127 k.k. nakazuje uznać, że penalizowane są jedynie działania zmierzające do całkowitej utraty niepodległości, mowa bowiem o „pozbawieniu”, nie zaś „ograniczeniu” (Kłączyńska, 2014, s.195.)

Z kolei termin „oderwanie części obszaru” to wyłączenie części terytorium państwa bądź to w celu utworzenia odrębnego bytu państwowego, bądź to włączenia go do terytorium innego państwa. W świetle ustawy z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej za terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1990 nr 78 poz. 461.) uznać należy obszar objęty granicami państwowymi, oddzielającymi terytorium RP od terytorium innych państw i morza pełnego, wody wewnętrzne i pas morskich wód terytorialnych oraz przestrzeń powietrzną nad tym obszarem i wewnątrz ziemi pod nim (Kłączyńska, 2014, s.197.)

Integralność terytorialna to nienaruszalność terytorialna państwa w jego granicach geograficznych. Poszanowanie integralności terytorialnej stanowi jedną z zasad porządku międzynarodowego. Daje temu wyraz m.in. art. 2 ust. 4 Karty Narodów Zjednoczonych (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 z późn. zm.). zgodnie z którym: „Wszyscy członkowie powinni w swych stosunkach międzynarodowych

powstrzymywać się od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko nietykalności terytorium albo niepodległości politycznej któregośkolwiek państwa”.

Zasada integralności terytorialnej chroni zarówno całość terytorium poprzez zakaz i nielegalność nabywania go siłą, jak i nietykalność poprzez zakaz okupacji wojskowej, a także zakaz podejmowania innych, bezpośrednich lub pośrednich aktów przymusu (Bierzanek, Symonides, 2004, s. 187.).

Jednym z dóbr chronionych na mocy art. 127 § 1 k.k. jest również konstytucyjny ustroj Rzeczypospolitej Polskiej. Ustrój konstytucyjny to zespół zasad dotyczących struktury władzy państwowej, metod i form jej wykonywania, kompetencji oraz wzajemnych zależności pomiędzy centralnymi konstytucyjnymi organami państwa (Kardas, 2017, s. 969.).

Ustrój konstytucyjny Rzeczypospolitej Polskiej określa Konstytucja z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.). Opisany został m.in. w art. 2-4, 7 i 10-13 oraz 15-17 ustawy zasadniczej. Zgodnie z art. 2 Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej. Termin ustrój konstytucyjny opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej.

Do znamion przestępstwa z art. 127 k.k. należy tylko próba zmiany tego ustroju przemocą, a nie w drodze konstytucyjnej. Nie stanowi zatem przestępstwa obalenie ustroju drogą wyborów parlamentarnych. „Karalne są jedynie takie zachowania zmierzające do zmiany ustroju państwa, które prowadzić mają do tego celu na drodze poza konstytucyjnej, polegającej na stosowaniu przemocy” (Kardas, 2017, s. 970.). Jak podkreślał niegdyś Juliusz Makarewicz „zmiana konstytucyjnego ustroju państwa nie ma być zmianą pokojową, [...] ale ma być zmianą gwałtowaną, zmiany tej ma dopuścić się ktoś - przemocą np. przez zorganizowaną akcję zbrojną z użyciem wojska” (Makarewicz, 2012, s. 303.).

W omawianej zbrodni ustawodawca kryminalizuje usiłowanie pozbawienia niepodległości, oderwanie części obszaru lub zmianę przemocą konstytucyjnego ustroju Rzeczypospolitej Polskiej. Ten typ przestępstwa obejmuje „zatem nie dokonanie czynu, lecz jego usiłowanie. Istnienie typu polegającego na kryminalizacji dokonania jest pozbawione sensu, ponieważ po uwieńczonym powodzeniem dokonaniu zbrodni stanu sprawca należałby do osób z kręgu sprawujących władzę”. Karalnością objęte są także czynności przygotowawcze do omawianej zbrodni tj. konkretne działania mające na celu stworzenie warunków do podjęcia bezpośredniego zamachu na dobra określone w art. 127 § 1 k.k. np.: opracowywanie planów, gromadzenie środków, w szczególności broni, amunicji, organizowanie wojsk zaciężnych (Zgoliński, 2020, s. 641.).

Komentowana zbrodnia ma charakter powszechny, co oznacza, że może zostać popełniona przez każdą osobę, tzn. obywatela polskiego, cudzoziemca, a także bezpaństwowca. Spośród tych podmiotów jedynie na polskim obywatelu spoczywa obowiązek wierności Rzeczypospolitej Polskiej, a co za tym idzie obowiązek

powstrzymania się od działań mających na celu pozbawienie jej niepodległości, oderwanie części obszaru lub zmianę przymocą konstytucyjnego ustroju (Zgoliński, 2020, s. 643.). Przepięstwo spisku antypaństwowego może być popełnione także poprzez wspólne działanie co najmniej 3 osób (Hoc, 2014, s. 792.).

Podmiotem przestępstwa może być każdy człowiek niezależnie od obywatelstwa i tym różni się określony w przepisie spisek od zdrady ojczyzny, której może się dopuścić obywatel danego państwa (Bojarski, 2015, s. 355.). Ustawowy wymiar zagrożenia karą przewidziany za popełnienie zbrodni opisanej w art. 127 § 1 k.k. należy do najsurowszych w kodeksie. Przepięstwo określone w art. 127 § 1 k.k. jest zagrożone karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 10, karą 25 lat pozbawienia wolności albo karą dożywotniego pozbawienia wolności. Przepięstwo określone w art. 127 § 2 k.k. zagrożone jest karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.

Do sprawcy z art. 127 § 1 k.k. ma zastosowanie na podstawie art. 131 § 1 k.k. przewidziana w tym przepisie klauzula niekaralności w sytuacji, gdy sprawca dobrowolnie poniechał dalszej działalności i ujawnił wobec organu powołanego do ścigania przestępstw wszystkie istotne okoliczności popełnionego czynu. Oznacza to takie zachowanie się sprawcy, które „ma na celu trwałe zerwanie z dotychczasową działalnością przestępną, a nie tylko okresowe wstrzymanie się od jej prowadzenia” (Hofmański, Sakowicz, 2016, s. 879.). Przepięstwo określone w art. 127 k.k. jest przestępstwem publicznoskargowym, ściganym z urzędu.

Z punktu widzenia prawa karnego do przestępstw przeciwko państwu zalicza się poza zamachem stanu opisanym w art. 127 k.k. także zamach na konstytucyjne organy państwa. Zachowanie te statuuje art. 128 Ustawy Kodeks Karny z dnia 06 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 z póź. zm.).

Dobrem chronionym przepisem art. 128 k.k. jest istnienie konstytucyjnego organu państwa oraz jego prawidłowe funkcjonowanie w strukturze władzy państwowej. Głównym przedmiotem ochrony są zatem organy konstytucyjne RP ich istnienie i niezakłócone funkcjonowanie.

W literaturze przedmiotu istnieje spór co do zakresu ochrony, który sprowadza się generalnie do interpretacji pojęcia konstytucyjnego organu Rzeczypospolitej Polskiej. Z jednej strony funkcjonuje pogląd, że zakresem ochrony komentowanego przepisu nie są objęte wszystkie centralne konstytucyjne organy państwa wymienione w ustawie zasadniczej. Dla uzasadnienia tego stanowiska wskazuje się, że biorąc pod uwagę tytuł rozdziału, w którym zamieszczono art. 128 k.k. „Przepięstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej” należy przyjąć, iż „karane są działania skierowane tylko przeciwko tym organom konstytucyjnym, których działalność z istoty dotyczy państwa jako całości. Chodzi tu zatem o Prezydenta RP, Radę Ministrów i parlament” (Zgoliński 2020, s. 693.).

Z drugiej strony istnieje pogląd, że „uzasadnione jest, ze względu na zakres przedmiotowy analizowanych spraw, dołączenie do uprzednio wskazanego katalogu

również innych organów państwowych Rzecznika Praw Obywatelskich, Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego, sądów powszechnych, z uwagi na to, że objęcie ochroną jedynie organów władzy wykonawczej i ustawodawczej stanowiłoby naruszenie zasady trójpodziału władzy, dyskryminując władzę sądowniczą, a tym samym zaburzając równowagę między poszczególnymi władzami” (Budyn-Kulik, 2016, s. 1128.).

Przepis penalizuje czynności polegające na podjęciu działalności zmierzającej bezpośrednio do usunięcia przemocą konstytucyjnego organu państwa. Warunkiem przestępności czynu jest działalność nacechowana przemocą, gdyż usunięcie konstytucyjnego organu państwa może nastąpić także w drodze normalnych, demokratycznych procedur i jako takie nie może być zabronione przez prawo karne (Hofmański, Sakowicz, 2016, s. 893.).

Ustawodawca kryminalizuje usiłowanie i przygotowanie zamachu na istnienie konstytucyjnych organów RP w § 1 i 2. Paragraf 3 kryminalizuje wywieranie wpływu na czynności urzędowe konstytucyjnych organów RP. Ustawodawca określił także w § 3 sposób działania sprawcy przemocą, tzn. przy użyciu siły fizycznej (Budyn-Kulik, 2016, s. 1194.).

Usunięcie przemocą oznacza „wylimitowanie z wykorzystaniem przemocy fizycznej lub psychicznej wobec osób lub rzeczy z takim natężeniem, które będzie umożliwiało osiągnięcie zamierzonego celu, w postaci usunięcia konstytucyjnego organu Rzeczypospolitej Polskiej np. Rady Ministrów” (Zgoliński, 2020, s. 695.).

Do odpowiedzialności karnej konieczne jest podjęcie przez sprawcę działalności. Wskazana przez ustawodawcę „liczba mnoga (działalność) to zespół czynności, działań, podejmowanych w jakimś celu, zakresie, czynny udział w czymś co uzewnętrzni zamiar usunięcia konstytucyjnego organu i będzie stanowić stadium zmierzające bezpośrednio do tego celu” (Kardas, 2017, s. 1035.).

W przeciwieństwie do zbrodni stanu, do zaistnienia analizowanego przestępstwa nie jest konieczne istnienie co najmniej „trójosobowego spisku antypaństwowego” (Zgoliński, 2020, s. 696.). Sprawcą wszystkich typów przestępstw z art. 128 k.k. może być każdy, nie tylko obywatel Rzeczypospolitej Polskiej, a więc również cudzoziemiec i bezpaństwowiec. Z tego względu są to przestępstwa powszechne (Zgoliński, 2020, s. 697.). Czyn z art. 128 § 1 k.k. jest zbrodnią zagrożoną karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. Czyn z art. 128 § 2 k.k. jest występkiem zagrożonym karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Czyn z art. 128 § 3 k.k. jest występkiem zagrożonym karą pozbawienia wolności od roku do lat 10.

Trzeba odnotować, że do usiłujących popełnić przestępstwo z art. 128 § 1 k.k. może znajdować zastosowanie klauzula niekaralności określona w art. 131 § 1 k.k., jeśli dobrowolnie poniechali dalszej działalności i ujawnili wobec organu powołanego do ścigania przestępstw wszystkie istotne okoliczności popełnionego czynu. Skorzystanie z klauzuli niekaralności z art. 131 § 1 k.k., jest determinowane

koniecznością ujawnienia przez sprawców czynów z art. 128 k.k. wszystkich istotnych okoliczności przestępstwa (Zgoliński, 2020, s. 699.).

Przestępstwo we wszystkich postaciach jest ścigane z oskarżenia publiczno-skargowego. Z uwagi na wysokość zagrożenia karą nie ma możliwości zastosowania wobec sprawcy czynów z art. 128 k.k. warunkowego umorzenia postępowania i odstąpienia od wymierzenia kary.

Zbrodnie przeciwko państwu to nie tylko ciężkie przestępstwa, ale również czyny zasługujące na szczególne potępienie z uwagi na to, że każde przestępstwo skierowane przeciwko państwu jest przestępstwem przeciwko jego obywatelom, którzy współtworzą to państwo. Nie sposób nie zauważyć, że zamach stanu i opisany zamach na konstytucyjny ustroj Rzeczypospolitej Polskiej pozostają w ścisłym związku. Skutkiem obalenia ustroju jest bowiem usunięcie dotychczasowych organów państwa, a przynajmniej zmiana ich składu osobowego lub zasad działania. Jednak obie zbrodnie należy rozpatrywać odrębnie. Artykuł 127 k.k. dotyczy bowiem zmiany ustroju zapisanego w Konstytucji, zaś art. 128 k.k. usunięcia konkretnego organu, także wówczas, gdy intencją dokonującego zamachu nie jest zmiana ustroju (Kłaczyńska, 2014, s. 198.).

## Wnioski

Podsumowując przeprowadzone analizy, należy zauważyć, że zdrada stanu (niekiedy zamiennie nazywana zdradą ojczyzny czy w bardziej odległych czasach zbrodnią stanu) to najpoważniejsze przestępstwo związane z popełnianiem czynów godzących w żywotne interesy państwa, a więc także w jego bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne. Dodatkowo wagę tego rodzaju czynów powiększa to, że godzą one również w społeczeństwa.

Przy zastosowaniu kryterium następstw jakie rodzi dla bezpieczeństwa dokonanie zdrady stanu można je sklasyfikować w postaci:

- skutków polityczno -ustrojowych;
- skutków militarnych;
- skutków gospodarczych.

*Jeżeli chodzi o skutki polityczno-ustrojowe to mogą one przyjąć postać nielegalnej zmiany władzy w państwie np. poprzez zamach stanu czy działalność spiskową prowadząca często także do zmiany ustroju politycznego. W przypadku tego rodzaju skutków narażone na szwank jest bezpieczeństwo wewnętrzne państwa (w tym stabilność polityczna i społeczna). Zagrożone przez akty przemocy staje się także życie i zdrowie osób nieakceptujących tego rodzaju nielegalnych praktyk w tym także przedstawicieli obalonego systemu. Są oni bardzo często (jak pokazują przykłady współczesnych dyktatur powstałych na gruncie zamachów stanu) celem rozległych prześladowań z eksterminacją włącznie. Do skutków polityczno-ustrojowych*

zdrady stanu zaliczyć należy również obniżanie roli i rangi państwa w stosunkach międzynarodowych, pozbawienie państwa niepodległości czy oderwanie części jego terytorium.

W przypadku skutków wojskowych zdrady stanu możemy mówić o osłabieniu siły i możliwości militarnych państwa (m.in. przez ujawnienie tajemnic wojskowych). Zdrada stanu w aspekcie wojskowym może przyczynić się także do niepowodzeń prowadzonych operacji militarnych i w rezultacie stania się stroną przegraną w konflikcie czy wojnie. Inny możliwy skutek to naruszenie zasad zawartych porozumień wojskowych co grozi utratą sojuszników. Jednym z częściej występujących militarnych skutków zdrady stanu jest także nielegalne przejmowanie władzy przez zbuntowanych wojskowych.

W przypadku skutków gospodarczych możemy mówić o godzeniu w podstawowe interesy ekonomiczne poprzez: hamowanie rozwoju gospodarki, niekorzystną politykę gospodarczą czy niewłaściwe rozporządzaniu majątkiem narodowym, wyrządzenie szkód finansowych o dużym rozmiarze np. poprzez niekorzystne kontrakty. Wszystko to obniża poziom bezpieczeństwa ekonomicznego państwa.

Ponieważ znaczna część czynów wypełniających znamiona zdrady stanu (jak np. szpiegostwo, pełnienie roli agenta wpływu, uczestnictwo w spisku) są realizowane w głębokiej tajemnicy i nie zawsze wykrywane przez służby ochrony państwa możemy mówić także o skutkach jawnych i ukrytych. Te pierwsze dotyczą tych przypadków, kiedy zostają zidentyfikowani sprawcy i widać konkretne następstwa ich czynów. Drugi rodzaj skutków występuje, kiedy nie znamy (nie potrafimy zidentyfikować) dokonujących zdrady stanu, ale doświadczamy określonych skutków ich działalności, nie znając rzeczywistych przyczyn ich zaistnienia.

#### BIBLIOGRAFIA:

- [1] Antoszewski A., Herbut R. (1998). *Leksykon Politologii*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i Spółka.
- [2] Bierzanek R., Symonides J. (2004). *Prawo międzynarodowe publiczne*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- [3] Bojarski T. (2015). *Komentarz do art. 127 kodeksu karnego* [w:] T. Bojarski Aneta Michalska-Warias, Joanna Piórkowska-Flieger, Maciej Szwarczyk (red.), *Kodeks karny. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- [4] Budyn-Kulik M. (2016). *Komentarz aktualizowany do art.127 Kodeksu karnego* [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska.
- [5] Fehler W. (2012). *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski. Aspekty teoretyczne i praktyczne*. Warszawa: Wydawnictwo Arte.
- [6] Gardocki L. (2009). *Prawo karne*. Warszawa: Wydawnictwo Beck.
- [7] Grześkowiak A. (2020). *Aksjologiczne podstawy prawnokarnej ochrony Rzeczypospolitej Polskiej w perspektywie stuletnich dziejów. Część II*. Lublin: Wydawnictwo Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie.
- [8] Hoc S. (2014). *Komentarz do art. 127 kodeksu karnego* [w:] O. Górniok (i in.), *Kodeks karny. Komentarz*, t. 2, art. 117-363. Warszawa: Wydawnictwo Arche.



- [9] Hofmański P., A. Sakowicz (2016). *Komentarz do art. 127 kodeksu karnego* [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska.
- [10] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/zdrada-stanu;4000903.html> (dostęp: 25.11.2021).
- [11] <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/19370/1/006%20JERZY%20MUSZY-%C5%83SKI.pdf> (dostęp: 29.11.2021 r.).
- [12] <https://www.ortograf.pl/sownik/niepodleglosc> (dostęp: 11.11.2021).
- [13] Kardas P. (1998). *Przestępstwo polityczne w prawie polskim. Próba analizy teoretycznej na tle obowiązującego stanu prawnego*. Kraków: Wydawnictwo Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych.
- [14] Kardas P. (2017). *Komentarz do art. 127 kodeksu karnego* [w:] W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-211a (cz. 1)*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska.
- [15] Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych. (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 z późn. zm.).
- [16] Kłaczyńska N. (2014). *Komentarz do art. 127 kodeksu karnego* [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska.
- [17] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- [18] Leniart E. (2009). *Usiłowanie zmiany ustroju państwa oraz usiłowanie usunięcia organów władzy jako zbrodnie stanu. Zarys problemu*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- [19] Łastawski K. (2000), *Racja stanu Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej.
- [20] Makarewicz J. (2012). *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- [21] Marek A. (2012). *Kodeks karny. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo LexisNexis.
- [22] Misiuk A., Itrich-Drabarek J., Dobrowolska-Opala M. (2021). *Encyklopedia bezpieczeństwa wewnętrznego*. Warszawa: Wydawnictwo Elipsa.
- [23] Rajzman H. (1948). *Zdrada kraju w prawie polskim*. Warszawa: Wydawnictwo Książka.
- [24] Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. kodeks karny (Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571.).
- [25] Szczygieł T. (2019). *Przestępstwo zdrady ojczyzny jako problem kodyfikacji prawa karnego materialnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- [26] Szymczak M. (1999). *Słownik języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- [27] Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz.U. 1990 nr 78 poz. 461.).
- [28] Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. kodeks karny (Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571.).
- [29] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 z późn. zm.).
- [30] Uzasadnienie projektu kodeksu karnego (1968). Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- [31] Wojciechowska J. (1975). *Rozwój pojęcia zdrady stanu jako przestępstwa przeciwko państwu*. Wrocław –Warszawa-Kraków -Gdańsk: Wydawnictwo Ossolineum.
- [32] Wojciechowska J. (2006). *Komentarz aktualizowany do art.127 Kodeksu karnego* [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom 1. Duże komentarze Becka*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- [33] Zgoliński I. (2020). *Komentarz do art. 127 kodeksu karnego* [w:] V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska.

